

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СИСТЕМНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ОСВІТИ

ПРОБЛЕМИ ОСВІТИ

Науково-методичний збірник

Випуск 3

Київ 1995

їх свідомості не може не виникати певне сум'яття. Коли ж добросовісний і допитливий студент одержує можливість порівняти, що писали одні і ті самі автори з однієї і тієї самої проблеми ще зовсім недавно і що пишуть нині, то результат ще гірший. Настає розчарування історіографією і навіть взагалі розвивається скептицизм до неї як до науки.

Становище ускладнюється тим, що кожний перехідний період у житті суспільства, а ми перебуваємо нині саме на такому етапі, має — особливо на своїй початковій стадії — сильнішою руйнівну тенденцію, аніж творчу. Таке спостерігається і в історичній науці. Поставивши під сумнів науковість матеріалістичного розуміння історичного процесу, сучасні науковці не протиставили йому іншої якоїсь історіософії як досконалішої. Тим часом невизначеність у методології далеко не сприяє підвищенню якості викладання історії. Вона також унеможливорює і створення повноцінних підручників та посібників.

Не можна не відмітити й ще одне. Загальновідомо, що нині основною літературою, якою користуються студенти-історики при вивченні історії України, є та, що була створена в середовищі української еміграції дальнього зарубіжжя (праці А.Жуковського, Т.Гунчака, Д.Дорошенка, Н.Полонської-Василенко, О.Субтельного). Визнавши односторонність і тенденційність радянської навчальної літератури, ми повинні визнати, що і праці названих авторів значною мірою страждають тим самим. Особливо в сюжетах ХХ ст. А це породжує реальну загрозу, вибравшись з однієї крайності, потрапити в іншу.

Як бачимо, сучасний рівень розвитку історичної науки створює сприятливі умови для поглибленого вивчення минулого. Але він пов'язаний з чималими труднощами. У цих умовах зростає роль викладача. Саме від його наукової підготовки і професійної вправності, від виваженості та спокійної розсудливості у ставленні до різних точок зору, від уміння протистояти найпривабливішим, але нерідко порожнім сенсаціям і не піддаватися емоціям, від його бажання зберегти авторитет науки насамперед залежить рівень викладання.

Тим часом нинішній викладач, як ніколи, потребує допомоги, допомоги насамперед з боку колективного розуму. З огляду на це згадаємо добру традицію, яка почала була складатись на початку так званої перебудови. Саме тоді, коли з'явилися перші ознаки розкріпачення гуманітарної думки, стало входити у практику проведення загальносоюзних науково-методичних семінарів вузівських викладачів історії. Такі семінари відбулися в Махачкалі і Кам'янці-Подільському. Подібні ж зустрічі істориків вузів відбувались і на республіканському рівні. Добре було б відродити цю практику. Нині це конче необхідно.

Бажано було б під егідою Міністерства освіти заснувати науково-методичний орган вузівських істориків, на сторінках якого вони могли б обговорювати проблеми викладання та обмінюватись досвідом.

На жаль, доводиться визнати, що все це нині лише добрі побажання, які навряд чи скоро можуть бути реалізовані.

В.Є.Прокочук, канд. пед. наук
(Волинський державний університет ім. Лесі Українки)

МЕТОДИЧНА ОСВІТА ВЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ (на прикладі підготовки до викладання історії України)

В останні роки серед громадян України закономірно зростає інтерес до подій далекого і близького минулого, підвищується соціальна роль історичних знань.

Знайомство з історією починається для людини з раннього дитинства через казки та легенди. У 5-му класі сучасної школи вивчаються оповідання з історії України. В наступні роки знайомство з минулим відбувається у двох напрямках: всесвітня історія й історія України. Історичні знання покликані виховувати у школярів високі моральні якості, патріотичні та естетичні почуття, сприяти формуванню наукового світогляду. Шкільна програма з історії України (проект) передбачає системне вивчення цього предмета, починаючи з 7-го класу. Протягом п'яти років навчання школярі в хронологічній послідовності знайомляться з вітчизняною історією, починаючи з стародавніх часів, намагаються з'ясувати діалектику історичного процесу, роль окремих особистостей тощо. Особливе освітнє та виховне значення, з нашої точки зору, має вивчення історії Київської Русі, національно-визвольної війни українського народу (1648—1654 рр.), новітньої історії України, розвиток культури в різний час тощо.

Програма історії України (проект) передбачає 14 уроків на вивчення історії рідного краю. Показ подій минулого крізь призму місцевого матеріалу дозволяє більш глибоко вивчати вітчизняну історію; полегшити учням усвідомлювати дію історичних законів та закономірностей. Краєзнавчий матеріал, включений в урок, стимулює пізнавальний інтерес, виступає як засіб ілюстрації, допомагає здійснити міжпредметні зв'язки.

Викладання історії України за сучасних умов має ряд складностей, а саме: відсутність сталих і методично досконалих підручників, карт, ілюстративного матеріалу, хрестоматій тощо, надзвичайно слабка матеріально-технічна база шкіл. Таким чином, особа вчителя є визначальною, а часом і єдиною силою, від якої залежить рівень навчання та виховання підрастаючого покоління. Розширення демократичних основ школи нерозривно пов'язане з процесом формування якісного нового вчительського поповнення. Майбутні вчителі повинні глибоко усвідомити, що справжній педагог — це людина, яка повністю присвятила себе обраній справі.

Українській школі потрібен вчитель-професіонал, підготовка якого має здійснюватися на рівні сучасних вимог. У зв'язку з цим зростає значення методичної освіти (підготовки) майбутніх вчителів, яка

є однією з найскладніших та найменш розроблених галузей педагогічної науки.

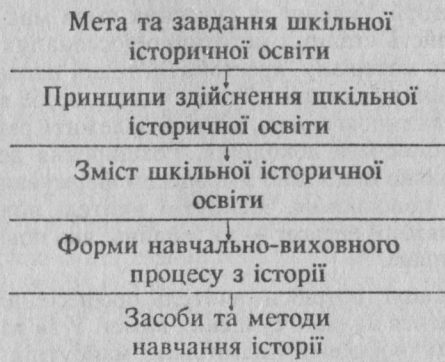
Викладання історії в школі — складний і різноплановий педагогічний процес, підготовка студентів до вчительської роботи поділяється, з нашої точки зору, на спеціальну (за профілем факультету) педагогічну, психологічну та методичну.

Жоден вищий навчальний заклад не в змозі навчити своїх випускників абсолютно всьому, дати рекомендації на всі випадки життя. Проте сформувати знання та вміння, що становлять основу майбутньої професії будь-який вуз, у тому числі педагогічний, зобов'язаний. Для вчителів основу їх професійної діяльності становить методична освіта. У чому її сутність та значення? З нашої точки зору, основним завданням методичної освіти є озброєння студентів знаннями основних закономірностей навчання та виховання; формування вмінь і навичок практичних дій з викладання відповідного предмета та ведення виховної роботи. Ми свідомо випускаємо формування вчителя-вихователя, де є відповідна методична освіта. Об'єктом нашої уваги виступає підготовка вчителя-предметника. Методична освіта здобувається в ході системи занять (аудиторних та позааудиторних). Отже, методична освіта — це сума знань і вмінь, що становлять основу вчительської діяльності з викладання певного шкільного предмета або предметів.

Здійснивши аналіз наукових джерел, власного досвіду викладацької діяльності та зробивши акцент на вимоги сьогодення, ми пропонуємо подавати зміст методичної освіти у вигляді послідовного ланцюжка вивчення методичного матеріалу. Розглянемо це на прикладі підготовки вчителів історії (схема 1).

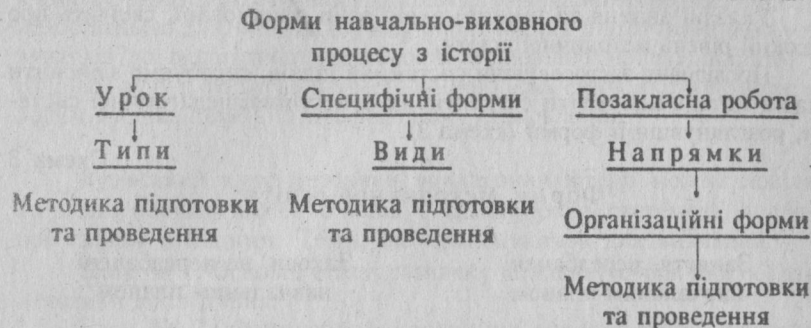
Схема 1

Структура змісту методичної освіти

Окремо розглянемо форми навчально-виховного процесу (схема 2).

Схема 2

Наведені схеми містять основні питання, які студенти вивчають у ході методичної освіти протягом навчання у вузі. Головну роль у підготовці майбутніх вчителів історії відіграє курс методики викладання історії, після його вивчення робота над указаними питаннями продовжується на заняттях спецсеінарів та спецкурсів, під час педагогічної практики.

Виходячи зі змісту методичної освіти, ми виділяємо основні знання та вміння, якими повинні оволодіти студенти за період навчання у вузі.

Основні методичні знання:

історія становлення та розвитку методики як науки;

методологія методики;

мета, завдання та зміст шкільної історичної освіти;

діючі програми, шкільні підручники та посібники для учнів, методична література;

процес формування історичних знань;

методи та прийоми навчання і виховання учнів на уроках історії;

основні засоби навчання;

міжпредметні та міжкурсів зв'язки;

форми організації навчання;

форми та методи позакласної роботи з історії;

основні проблеми сучасної методики;

права і обов'язки вчителя історії.

Основні вміння:

застосовувати різні методи та прийоми ведення навчально-виховної роботи, спираючись на засоби навчання як на уроках, так і у позаурочний час;

готувати та проводити уроки різних типів;

складати план-конспект уроку;

оцінювати знання та вміння учнів;

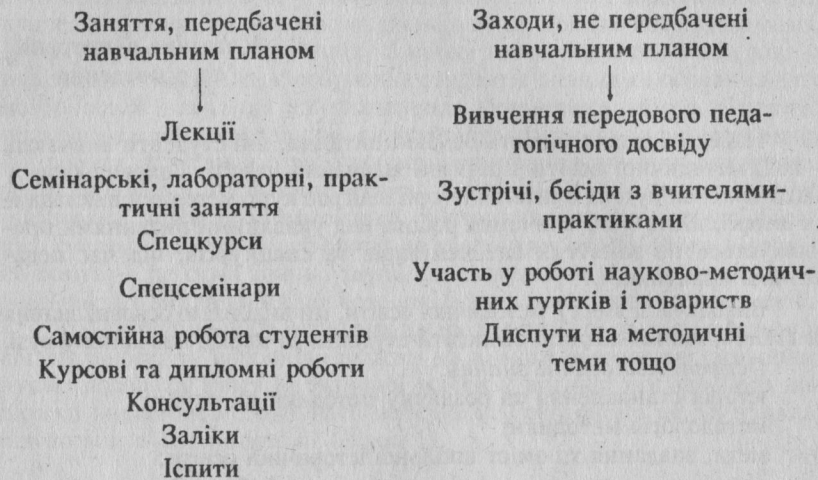
обладнати шкільний кабінет;
вести методичні дослідження;
працювати з науково-методичною літературою.

Указані знання та вміння, якщо вони сформовані, свідчать про високий рівень методичної освіти.

Послідовно застосовуючи системний підхід, спробуємо здійснити аналіз методичної освіти студентів як самостійної педагогічної системи, розглянувши її форми (схема 3).

Схема 3

Форми методичної освіти

З нашої точки зору, в процесі методичної освіти можна використовувати всі форми навчально-виховного процесу, кожна з яких відіграє свою роль і виконує певну функцію. Так, якщо на лекціях студенти отримують загальні теоретичні знання, то завдання спецкурсів та спецсемінарів — поглиблено вивчити конкретну тему. Особливе значення у процесі методичної освіти мають позааудиторні заходи, які передбачені навчальним планом. Можна стверджувати, що без участі студентів у вивченні передового педагогічного досвіду, без зустрічей з провідними вчителями-предметниками і т. д. підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності буде неповною.

Таким чином, всебічний аналіз методичної освіти дозволяє дійти висновку, що вона є самостійною складною педагогічною системою, має свій зміст та форми.

Своєрідним ядром методичної освіти студентів є вивчення курсу методики викладання історії. Очевидно, що рівень засвоєння основних питань даного курсу чималою мірою визначає якість методичної освіти в цілому. Проте, якою б не була кількість навчальних годин, вона буде недостатньою для того, щоб у всіх відношеннях підготувати майбутніх вчителів до педагогічної діяльності. Відповідно найважливішим завданням вузу є формування методичного мислення, яке допоможе молодим спеціалістам у їх професійному становленні.

Вузівський курс методики викладання історії можна поділити на п'ять блоків, кожен з яких є самостійною системою, водночас пов'язаною з іншими. Теми, що пропонуються для вивчення:

Блок № 1. Основні етапи розвитку шкільної історичної освіти та методики викладання.

Блок № 2. Формування історичних знань і вмінь, виховання учнів у процесі вивчення історії.

Блок № 3. Методи навчання історії.

Блок № 4. Форми організації навчально-виховного процесу з історії.

Блок № 5. Позакласна робота з історії.

Вивчення тем кожного окремого блоку передбачає досягнення певної мети та конкретну форму контролю за оволодінням студентами знаннями та вміннями. У рамках блоків проводяться лекційні, семінарські, практичні та лабораторні заняття, а також самостійна робота студентів. Так, при вивченні форм організації навчально-виховного процесу з історії (блок № 4) планується проведення:

лекцій	— 8 год
семінарсько-практичних занять	— 4 год
практичних занять	— 4 год
лабораторних занять	— 4 год
самостійної роботи студентів	— 6 год
форма контролю	— складання плану-конспекту уроку історії на задану тему

Організація проміжного контролю за знаннями та вміннями студентів дозволяє стежити за засвоєнням тем кожного окремого блоку, який становить основу для наступного. У даному плануванні вивчення методики викладання історії особливе місце відводиться формуванню методичних вмінь, а також організації вивчення окремих теоретичних питань шляхом самостійного пошуку, при цьому

враховуються взаємозв'язки з педагогікою та психологією. Так, при вивченні тем «Використання міжпредметних та міжкурсових зв'язків на уроках історії» або «Виховання учнів у процесі вивчення історії» читання лекцій не планується. Студенти самостійно вивчають питання семінарських занять, а пізніше набувають необхідних вмінь в ході практичних занять. Причому проведення останніх можливе у різних варіантах, а саме: виконання практичних завдань заздалегідь з подальшою перевіркою у ході заняття або робота над завданнями, що дав викладач, у ході самого заняття. В останньому випадку аудиторну роботу доцільно організувати таким чином. Студентів академічної групи поділяють на кілька підгруп по 3—4 особи. Кожна з підгруп отримує завдання згідно з темою практичного заняття. Наприклад, з теми «Виховання учнів у процесі вивчення історії», завданням однієї з підгруп може бути «Визначити виховні можливості теми «Визвольна війна українського народу (1648—1654 рр.)» та методику їх реалізації, використовуючи різні засоби навчання». Після виконання кожною підгрупою свого завдання протягом першої півпари йде обговорення запропонованих представниками підгруп методичних варіантів виконання поставлених завдань.

Організація блочного вивчення курсу методики викладання історії дає змогу реалізовувати системний підхід до засвоєння даного вузівського предмета. Крім цього, самостійна пізнавальна діяльність студентів забезпечує більшу сталість набутих знань і вмінь, сприяє формуванню методичного мислення, що в цілому підвищує рівень методичної освіти.

Далі розглянемо форми та методи здійснення сучасної методичної освіти. У другій половині 80-х років поступово розгортається процес інтенсифікації професійно-педагогічної освіти студентів, набагато більше уваги (в тому числі навчальним планом) приділяється самостійній роботі студентів, індивідуалізації навчально-виховного процесу у вузі. Таким чином, окрім традиційної лекції, на порядок денний виступає проблема. Заняття семінарського типу проводяться методом бесіди, з'явилися проблемний семінар, семінар-конференція, семінар-диспут. Лекції та семінарські заняття становлять основу теоретичної підготовки студентів, проте не слід забувати, що високий рівень методичної освіти передбачає формування у студентів вмінь і навичок учительської праці. Своєрідним містком між знаннями та вміннями виступають практичні заняття, на яких, окрім розкриття певних теоретичних питань, особлива увага приділяється виконанню ряду практичних завдань, що сприяють формуванню методичних

вмінь і навичок. Наприклад, на занятті з формування історичних понять розробляється конкретна методика засвоєння учнями поняття «кріпак» (8-й клас, історія України) з урахуванням вікових особливостей. Лабораторні заняття, з нашої точки зору, доцільно проводити у формі ділових ігор, які імітують шкільний урок історії. Умови проведення такої гри: один студент виступає в ролі вчителя, решту поділяють на «учнів» та «інспекторів». «Учитель» протягом першої півпари веде урок шкільного типу з «учнями». «Інспектори», що присутні в класі, занотовують хід уроку. На другій півпарі проходить аналіз проведеного уроку за участю усіх присутніх, включаючи самого «вчителя». Студенти з великим інтересом і бажанням беруть участь у проведенні подібних занять, які акумулюють у собі методичні знання та вміння, а також виконують важливу роль у психологічній підготовці студентів до майбутньої професійної діяльності.

Певні методичні знання, а також вміння проводити прості наукові дослідження дають курсові та дипломні роботи, теми яких, з нашої точки зору, раціональніше спрямовувати на всебічне вивчення практичної викладацької діяльності вчителів-предметників.

Завершальним етапом аудиторної частини методичної освіти є іспит, особливістю якого має бути те, що він повинен продемонструвати рівень не тільки знань, а й вмінь з методики. Для цього у кожний білет необхідно включати як теоретичні питання, так і практичні завдання. Подібним чином слід підходити до державних іспитів, що певною мірою посилять практичний бік підготовки вчителів.

Важливу роль у методичній освіті відіграє педагогічна практика, під час якої відбувається процес взаємодії студентів з умовами реальної школи. Для проведення активної педагогічної практики, з нашої точки зору, слід зберегти традиційні форми та методи, але посилити відповідальність методистів і вчителів-предметників.

Отже, сучасний вуз покликаний готувати до майбутньої професійної діяльності спеціалістів високої кваліфікації, які вміють самостійно мислити, творчо використовувати передовий педагогічний досвід, а свої знання та вміння віддають справі навчання та виховання підростаючого покоління.

Основні завдання семінарів науково-дослідної роботи студентів:
 виховання творчої думки;
 виховання здібностей систематизації та оцінки фактів, знайдених
 рішень, висловлення своїх поглядів;
 розширення спеціальних знань;
 систематичний контроль виконання досліджень.
 Головним з них є виховання творчої думки:
 здатності думати, що являє собою процес відображення
 об'єктивної дійсності в уявленнях, міркуваннях, поняттях;
 здатності ставити та вирішувати поставлені завдання;
 самостійності в їх вирішенні.

Творча думка дозволяє аналізувати умови, формулювати завдан-
 ня, вирішувати їх, показувати значення одержаних результатів.

Роботу семінарів потрібно планувати відповідно до загального
 змісту досліджень. На відповідних семінарах необхідно поступово за-
 слухати виконання кожним студентом усіх складових елементів
 дослідження. Це дуже важлива умова активної, творчої участі сту-
 дентів у семінарах.

На семінарських заняттях розглядають наслідки досліджень сту-
 дентів з кожного розділу роботи, постановку завдання; методи
 досліджень; вирішення поставленого завдання; результати досліджень;
 висновки та рекомендації.

Розглядаючи постановку завдання, треба звернути увагу на
 знайдені літературні джерела, зроблені з них систематизовані виписки
 з питань дослідження; складання списку використаної літератури; стан
 питання, що досліджується, виявлених на основі вивчення літератури
 та патентів позитивних та негативних характеристик питань, що сто-
 суються дослідження; формулювання на їх основі завдання чи завдань
 дослідження.

На заняттях семінару з методів дослідження студенти наводять
 можливі методи дослідження та вибір їх для виконання дослідження,
 що задане кожному.

У вирішенні поставленого завдання необхідно виявити фактори,
 що впливають на вирішення поставленого завдання, показати сам про-
 цес дослідження теоретичними чи експериментальними методами.

У розгляді результатів досліджень наводяться одержані рішення
 поставлених завдань та їх аналіз: залежності, таблиці, графіки, номо-
 грами а також завдання, що потребують додаткових або нових
 досліджень, а також рекомендації до їх використання.

Закінчена робота оформлюється за встановленими правилами та
 захищається в присутності керівників досліджень і студентів групи. В
 процесі захисту відмічаються актуальність завдання та результати
 досліджень, висновки та рекомендації.

Климова Г.П. Освіта як вид діяльності	3
Осипова Н.П. Національні традиції розвитку та захисту вищої освіти в Україні	8
Білова Л.О., Ковальов В.І. Фінансова підтримка вищої школи як фак- тор подолання інтелектуальної кризи	17
Богданов В.С. Проблеми інновації сучасної освіти в системі філософсько-соціологічних аргументацій	22
Трегуб Й.К., Латишева В.І. Порівняльний аналіз змісту вищої інженерної освіти в США та Україні	28
Огурцов А.П., Сетов О.О., Мамаєв Л.М. Специфіка та суперечності гу- манітаризації освіти в технічному вузі (досвід і проблеми)	36
Малишенко В.С. Технологія модульного навчання в контексті гу- манізації вищої школи	42
Недужий М.А. Дослідження ефективності використання ігрових ме- тодів навчання при вивченні загальноосвітніх дисциплін	48
Богданов В.С., Кунченко В.І. Активізація розвитку творчого інтелекту у поставторитарній системі вищої освіти	51
Козлакова Г.О., Остапченко К.Б., Ткач М.М., Удовенко С.І., Ямполь- ський Л.С. Особливості створення проблемно-орієнтованих інтегрованих на- вчальних комплексів (ПО ІНК) для підготовки фахівців	57
Ставицька О.В. Про моделювання спеціаліста в системі безперервної освіти	63
Лященко О.І. Трансформація наукової системи знання в навчальну Миронець Н.І., Пивовар С.Ф. До питання про рейтингову систему оцінки успішності студентів історичних факультетів	74
Корогод Б.Л. Історія України у вищій школі: здобутки та труднощі . Прокопчук В.Є. Методична освіта вчителів історії (на прикладі підготовки до викладання історії України)	81
Нікітчина С.О. Виховання учнівської молоді на народних трудових традиціях у процесі вивчення історії України	94
Свистунов С.В. Нетрадиційна релігійність у середовищі молоді інтелігенції як індикатор змін світогляду суспільства (за матеріалами се- мірічного моніторингу)	98
Ковальський Б.П., Ширай В.М., Некрасова О.В. Сучасна етно- політика в Україні (під викладання в курсі історії України)	107
Научитель О.Д. Аналіз соціально-психологічного клімату, соціометричних структур академічних груп (на матеріалах ХГП)	114
Нагорна Л.Я. Викладання навчальної дисципліни «Інформаційна культура спеціаліста»	121
Карабанов М.М., Радько П.Г. Висвітлення національних благодійних традицій у курсі історії України	130
Світлична М.Л. Ігрове заняття з громадського огляду знань з предмета «Організація виробництва та обслуговування на підприємствах громадського харчування»	135
Бондаренко М.П. Про деякі аспекти морального виховання студентів Швиденко В.Й. Удосконалення науково-дослідної роботи студентів .	142
	144